

Dr Tatiana S. Aniskevich

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

Dr Agata Jacewicz

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

UCZESTNICTWO DZIADKÓW W ŻYCIU RODZINNYM – WSPÓŁCZESNA ANALIZA ZJAWISKA

Streszczenie

Artykuł ukazuje istotę fenomenu „prarodzicielstwa” jako jednego z istotnych etapów ludzkiego rozwoju społecznego. Rozważono historycznie ustanowione funkcje starszego pokolenia w rodzinie, jego udział w wychowaniu młodego pokolenia. Autorki przeanalizowały również najnowsze badania dotyczące starszego pokolenia jako uczestnika interakcji społecznych. Ukazały klasyfikację ról pełnionych przez babcię i dziadków we współczesnej rodzinie, etapy „prarodzicielstwa”, typy dziadków, oraz warunki gotowości do bycia dziadkami współczesnego starszego pokolenia. Przedstawiły badania nad nowoczesnymi trendami udziału przodków w życiu rodziny.

Słowa kluczowe: rodzina, „prarodzicielstwo”, funkcje przodków w rodzinie, role dziadków, gotowość do bycia babcią/dziadkiem, typy przodków, etapy (stadia) „prarodzicielstwa”, rodzina wielopokoleniowa.

УЧАСТИЕ ПРАРОДИТЕЛЕЙ В ЖИЗНИ СЕМЬИ: СОВРЕМЕННЫЙ АНАЛИЗ ЯВЛЕНИЯ

В статье раскрывается сущность феномена «praroditeljstvo», как одной из существенных стадий социального развития человека. Рассмотрены исторически сложившиеся функции старшего поколения в семье, их участие в воспитании молодого поколения. Авторы анализируют также различные современные исследования старшего поколения как участника социальных взаимодействий. Это подходы к классификации ролей, выполняемых бабушками и дедушками в современной семье, стадии прaroditeljstva, типы прaroditelej, а также условия готовности к прaroditeljstvu современного старшего поколения. Представлены

исследования современных тенденций участия прародителей в жизни семьи.

Ключевые слова: семья, прародительство, функции прародителей в семье, прародительские роли, готовность к прародительству, типы прародителей, стадии прародительства, многопоколенная семья.

GRANDPARENTS' PARTICIPATION IN FAMILY LIFE MODERN ANALYSIS OF THE PHENOMENON

Abstract

The article reveals the essence of the phenomenon « grandparenthood» as one of the important stages of human social development. The article gives consideration to such problems as historically established functions of the older generation in the family, their participation in the education of the younger generation. The authors also analyze the various recent studies of the older generation as a participant of social interactions: the approaches to the classification of grandparent roles in the modern family, grandparenthood stages, grandparent types, as well as conditions of preparedness for grandparenthood. The researches of modern tendencies concerning grandparents' participation in family life are presented.

Keywords: family, grandparenthood, functions ancestors in the family, grandparent role, grandparenthood preparedness, grandparents types, grandparenthood stage, multigenerational family.

Wprowadzenie

Powszechnie wiadomo, że rodzina odgrywa ogromną rolę w wychowaniu dzieci i młodzieży. To w rodzinie tworzą się postawy, wartości, zasady życia, ideologie, itd., które następnie człowiek przenosi do dorosłości. Układ relacji dziecka w rodzinie nie ogranicza się tylko do komunikacji z rodzicami. Oprócz rodziców na wychowywanie i socjalizację młodego pokolenia wpływają też inni członkowie rodziny, którzy czynnie lub biernie uczestniczą w życiu dziecka. Najczęściej uczestnikami rodzinnego wychowania są babcie i dziadkowie (przodkowie, „prarodzice”), zainteresowani z różnych powodów warunkami życia swoich wnuków.

Fenomen „prarodzicielstwa” – aspekt historyczny

W literaturze nie występuje jednolita definicja pojęcia „prarodzicielstwa”. Z jednej strony, określenie „prarodzicielstwo” stanowi jeden z cykli rozwoju rodziny – od narodzin pierwszego wnuka do śmierci jednego z dziadków (prarodzica); jednocześnie „prarodzicielstwo” – to zamykające stadium rodzicielstwa. Z drugiej strony, Dmitriy Nikolayevich Ushakov w słowniku wyjaśnia, że „praojciec” (najdawniejszy przodek) – jest założycielem, osobą, od której bierze początek jakiś ród, pokolenie¹. Obecnie „prarodzicielstwo” jest określane w zakresie ról i funkcji (obowiązków) starszych członków rodziny, które są historycznie uwarunkowane, oparte na głęboko zakorzenionych tradycjach (zwyczajach, wierzeniach). W skrócie oznaczają tradycyjne funkcje przodków i te role w rodzinie, które przypisano historycznie.

Analiza literatury dotyczącej powyższej kwestii sugeruje, że w różnych grupach etnicznych obraz mężczyzny starszego pokolenia był ściśle związany z kategorią doświadczeń życiowych, stopniowego ich gromadzenia i przekazywania młodym. Zwyczaje, tradycje, ciągłość związana z dziedzictwem – wszystkie te mechanizmy życia społecznego zakładają szacunek dla przodków i wielki autorytet starszych.

Różne źródła opisują tradycję, zgodnie z którą babcie, dziadkowie i wnuki są bardziej skłonni do komunikowania się ze sobą, podczas gdy ich rodzice są zajęci własnymi sprawami. Kiedy dzieci są najbardziej podatne na nieprzewidywalne zachowania, a młodzi rodzice nie mają cierpliwości, siły i mądrości, z pomocą przychodzą dziadkowie. W archaicznych kulturach dzieci spędzały prawie cały swój czas z dziadkami i z rówieśnikami, przywiązywały większe znaczenie do faktu czyimi są wnukami, kto jest ich rodzicami. Rosnące dziecko mimowolnie przypominało rodzicom o zbliżającej się starości i niewidocznej nadchodzącej śmierci. Dziadkowie dawno się z tym pogodzili i spokojnie czekają swojego czasu, wspaniałomyślnie dając ciepło ukochanym wnukom. Ponadto, jeśli istniały nieporozumienia między najbliższym poko-

¹ Д. Н. Ушаков, *Большой толковый словарь современного русского языка*, „Альта-принт”, ООО Издательство „Дом. XXI век”, Москва 2008, 1293с.

leniem (ojciec i syn), to pomiędzy ludźmi oddalonymi od siebie jednym pokoleniem (dziadek i wnuk), wręcz przeciwnie, pozostały najczęściej ciepłe relacje i przywiązanie. Autorytet dziadków podkreśla znane przysłowie: „Jeśli dziadek coś mówi, nie trzeba idź do ojca, aby ponownie zapytać”.

Historycznie ukształtowały się różne role babci i dziadka. Babcia zaczynała dbać o dziecko zaraz po jego urodzeniu (przewijała dziecko, kołysała, śpiewała kołysanki, bawiła, uczyła chodzić, mówić, itp.). Współcześni białoruscy etnografowie (m.in. Safroniy Pavlovich Zhloba²) wskazują, że tradycyjnie babcia przyglądała się rosnącym wnukom, upewniając się, żeby były najedzone, ubrane, zdrowe, nie oddalały się zbyt od domu, opowiadała im bajki, uczyła dziewczynki prząść, szyć, robić na drutach, bawić się lalkami. Dziadek rzadko zajmował się małymi dziećmi. Zwykle jego rola kończyła się na przygotowywaniu (wykonywaniu) zabawek. W miarę wzrastania dzieci dziadkom powierzono obowiązek wprowadzenia ich do duchowego świata dorosłych, tj. w podeszłym wieku byli głównymi powiernikami informacji o przeszłości, nośnikami wiedzy i doświadczenia. W związku z tym wnuki powierzali babci i dziadkowi swoje tajemnice.

Tak więc, głównym obowiązkiem dziadków w rodzinie było wychowanie wnuków i transfer życiowych doświadczeń młodszemu pokoleniu. Pomimo nietykalności podstawowych cech merytorycznych i emocjonalnej interakcji między starszymi i młodszymi pokoleniami, mechanizmy wymiany doświadczeń zmieniały się w czasie. Słynna amerykańska etnograf Margaret Mead³ w trakcie badania mechanizmów transmisji doświadczeń między-pokoleniowych wyodrębniła i opisała trzy typy kultur.

1. Kultura posfiguratywna (czyli nieocenieni przodkowie) – skoncentrowana na przeszłości, gdzie każda zmiana następuje bardzo powoli i niepostrzeżenie. Przyszłość dzieci kształtuje się zgodnie z tym, co przeżyli ich przodkowie. Dlatego, żeby zachować taką kulturę, byli niezbędni starzy ludzie, przekazujący doświadczenie i stanowiący wzór życia.

² С. П. Жлоба, *Народная педагогика Полесья (по материалам этнографических исследований)*, БрГУ, Брест 2002, 328с.

³ М. Мид, *Культура и мир детства: избранные произведения*, Наука, Москва 1988, 429с.

2. Kultura konfiguracywna (czyli odnalezieni rówieśnicy) – skoncentrowana na terażniejszości. Dzieci i dorośli uczą się od swoich rówieśników, tj. cywilizacja, w której nie ma dziadków. Przykładem tak funkcjonującego społeczeństwa są migracje młodych ludzi z kraju, którzy pozostawiają swoich rodziców w starym miejscu. Albo wysoce uprzemysłowione, urbanizowane społeczeństwa, w których żyją bogaci i odwrotnie bardzo biedni ludzie, oddzielają od siebie starszych rodziców, pozostawiając im do zamieszkania specjalne domy albo rejon. Tutaj życiowe doświadczenie jest przekazywane rówieśnikom od rówieśników, a nie młodszemu pokoleniu od starszych.

3. Kultura prefiguratywna (czyli zagadkowe dzieci) – skoncentrowana na przyszłości. Określa nowy typ więzi społecznych między pokoleniami, opartej o sieć łączności elektronicznej, pojawiła się od połowy XX wieku. Szybkość aktualizacji wiedzy jest duża, okazuje się, że młodzi ludzie są lepiej poinformowani niż osoby starsze⁴.

Opisane mechanizmy transmisji kultury pozwalają wyłonić trzy typy wymiany wiedzy między dorosłymi i dziećmi: transfer wiedzy od dorosłych do dzieci, wiedza dorosłych i dzieci otrzymywana od swoich rówieśników, i transfer wiedzy od dzieci do dorosłych.

Na przestrzeni stuleci ważnymi dorosłymi dla swoich dzieci i wnuków byli „prarodzice”, którzy na każdym kulturalno-historycznym etapie specyficznie współdziałali z młodszym pokoleniem. Jest to związane z szybkim tempem rozwoju współczesnego społeczeństwa i sytuacją, kiedy autorytet starszych już nie może służyć jako główne wsparcie dla młodych. Jednak współdziałanie pokoleń na współczesnym etapie uznania wartości innowacji powinno opierać się na autorytecie i mądrości starszych, szacunku dla ich doświadczenia. O tym świadczą współczesne badania zjawiska „prarodzicielstwa”.

Fenomen „prarodzicielstwa” w ostatnich latach coraz częściej budził zainteresowanie naukowców (Vera Mikhaylovna Yermo-

⁴ Zob. M. Mead, *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, przeł. J. Hołówka, Warszawa 2000.

layeva⁵, Ol'ga Viktorovna Krasnova⁶, Alla Semonovna Spivakovskaya⁷, Irina Vladimirovna Shapovalenko⁸ itd.). Jednakże w badaniach niezbyt wyraźnie wyodrębniano termin „prarodzicielstwo”. W celu zbadania kwestii zaangażowania dziadków w życie rodziny badacze najczęściej:

- oceniali duchowy wkład starszego pokolenia w życie rodzinne;
- badali rodzinne role, które pełnią osoby starsze w rodzinie;
- opisywali rodzaje babć i dziadków (typologia dziadków);
- opracowali klasyfikacje dziadków z uwzględnieniem różnych kryteriów;
- badali wpływ dziadków na wychowanie wnuków itp.

Zatem zjawisko „prarodzicielstwa” w literaturze opisano przede wszystkim pod kątem funkcji i ról pełnionych przez przodków w rodzinie.

Funkcje przodków w rodzinie

Funkcje babć i dziadków zazwyczaj różnią się od funkcji pełnionych przez rodziców. Dziadkowie ustalają nieco inne relacje przywiązania do wnuków. Ich uczestnictwo w wychowaniu prowadzi do intensyfikacji emocjonalnego okrewieństwa między pokoleniami i wzbogaca wychowanie dzieci. Z wnukami dziadkowie już trzeci raz, ale na innym poziomie, otwierają otaczający świat: na początku życia sami „wchodzili” w nie, potem „wprowadzali” swoje dzieci, teraz – wnuki.

Shalva Aleksandrovich Amonashvili twierdzi, że babcie i dziadków łączą specyficzne, szczególne, relacje ze swoimi wnukami i wnuczkami. Dziadkowie są mądrzejsi, bogatsi o życiowe do-

⁵ М. В. Еролаева, *Практическая психология старости*, ЭКСМО-Пресс, Москва 2002, 320 с.

⁶ О. В. Краснова, *Роль бабушки: сравнительный анализ*, „Психология зрелости и старения”, 2000, № 2, с. 89-114.

⁷ А. С. Спиваковская, *Психотерапия: игра, детство, семья*, ООО Апрель Пресс; ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, Москва 2000, 464с.

⁸ И.В. Шаповаленко, *Прародители (бабушки и дедушки) в системе семейных отношений/Психология семейных отношений с основами семейного консультирования*, 4-е изд., „Академия”, Москва 2006, с. 108-120.

świadczenie w wychowaniu swoich dzieci, które uczyniło ich bardziej wrażliwymi, delikatnymi, wyrozumiałymi, na krzątanie dzieci patrzą z perspektywy swojego wieku, doświadczenia i mądrości. Miłość do wnuka i wnuczki różni się miłości do synów i córek: w niej łączy się zarówno miłość rodzicielska, jak i współczucie z powodu bezradności i bezbronności dziecka. O tym głosi ludowa mądrość: „Syn przechodzi przez serce, lecz wnuk – przez rdzeń”⁹.

Autorzy reprezentują różne funkcje w przodków w życiu rodziny. Na przykład Lyudmila Mikhaylovna Pankova¹⁰ rosyjska autorka, wskazuje na duże znaczenie różnych zadań pełnionych przez dziadków w rodzinie. Na przykład daje psychoterapeutyczne (emocjonalne) wsparcie dla matki w czasie ciąży i służy radą, pomocą w przypadku konfliktu w rodzinie, bawi się ze swoimi wnukami i reguluje stosunki między wnukami (wspiera pierworodnego po urodzeniu drugiego dziecka), przygotowuje wnuka do szkoły, i pomaga małemu uczniowi w nauce itp.

Grace Craig¹¹ na przykładzie osób starszych ze Stanów Zjednoczonych pokazuje, że babcie i dziadkowie w rodzinie najbardziej są potrzebni w rodzinach niepełnych lub jeśli matka jest zmuszona pracować.

Również Svetlana Nikolayevna Kurovskaya¹² – białoruska pedagog, podkreśla, że rola starszego pokolenia jest szczególnie ważna, ponieważ większość kobiet pracuje. W wielu rodzinach nuklearnych babcie pełnią rolę niani i guwernantki. Dziadkowie (zwykle babcia, a nawet niekiedy prababcia) biorą na siebie opiekę nad wnukami, ponoszą odpowiedzialność za nich i ich przyszłość, kontaktują się z różnymi instytucjami itp.

W oparciu o analizę źródeł teoretycznych Irina Vasil'yevna Kovalevich wyodrębniła następujące typowe funkcje dziadków w rodzinie:

⁹ Ш. А. Амонашвили, *Как живете, дети?: пособие для учителя*, Просвещение, Москва 1986, 176 с.

¹⁰ Л. М. Панкова, *Воспитание внуков*, Питер, Санкт-Петербург 1998, 288 с.

¹¹ Г. Крайг, *Психология развития: учебник*, Питер, Санкт-Петербург 2002, 992с.

¹² С. Н. Куровская, *Бабушка и дедушка в семье*, „Планета-семья”, 2004, № 6 (13).

- integracyjna, której celem jest jednoczenie członków rodziny, babcie i dziadkowie stanowią jej duchowe centrum, pomagają młodszemu pokoleniu zachować w pamięci ich powiązanie z gniazdem rodzinnym,
- towarzyska, mająca na celu dostosowanie dzieci do życia w społeczeństwie, w wielorakiej przestrzeni relacji stosunków międzyludzkich z wielością poglądów przedstawicieli różnych pokoleń, które tworzą środowisko kulturowe dla wszechstronnego rozwoju dziecka; w tym sensie przodkowie okazują się przewodnikami socjalizacji swoich wnuków,
- pielęgnowanie historii rodziny (najbardziej oczywista funkcja przodków) – celem jest przekazywanie i przyswajanie rodzinnej tradycji, doświadczeń rodzinnych, zachowanie pamiątek rodzinnych, które są symbolem stabilności rodziny i wskaźnikiem ciągłości pokoleń,
- wychowawcza – realizowana przez przodków za pomocą technik i metod, (które mają wspólną cechę – moralność), specyficznych dla każdego wychowanka w nowoczesnej sytuacji społecznej i kulturowej¹³.

We współczesnej literaturze autorzy zwracają uwagę nie tylko na rodzinne funkcje przodków, ale opisują także ich rolę, które w pewnym sensie charakteryzują babcie i dziadków.

Rola dziadków

Przejęcie roli wewnątrzrodzinnej prarodziców (roli babci lub roli dziadka) towarzyszy uporządkowanie istniejących stosunków hierarchii, poszukiwanie harmonii między nowymi i istniejącymi rolami (u kobiet – rola córki, żony, matki, teściowej lub babci, u mężczyzn – rola syna, małżonka, ojca, teścia lub dziadka). Przyjęcie roli dziadka wymaga oswojenia się z nową osobistą sytuacją. Konceptji „gotowości do rodzicielstwa”, towarzyszy „gotowość do bycia dziadkiem”. Według psychologów (Svetlana Genn-

¹³ И. В. Ковалевич, *Прародители как субъекты взаимодействия школы и семьи*, БрГУ, Брест 2012, 100с.

ad'yevna Maksimova¹⁴, Shapovalenko¹⁵ itp.), optymalna gotowość dziadków do ich roli jest określona przez:

- początek nowego etapu ich życia;
- ich nowej szczególnej roli;
- wydłużenie perspektywy życia (przedłużenie rodu);
- pojawienie się nowych źródeł satysfakcji z życia;
- zwiększenie prestiżu społecznego;
- wartość jaką stanowi posiadanie wnuków.

Uzupełnieniem wyżej wymienionych kwestii, są badania Kovalevich¹⁶, które dowodzą, że niektórzy przodkowie charakteryzują się niedojrzałością, brakiem gotowości do pełnienia swojej nowej roli, nie chcą być dziadkami, chcą zachować rolę rodzicielską, pozbawiając jej młodych rodziców. W związku z tym wielu pedagogów i psychologów zaczęło rozważać różne opcje niegotowości dziadków do ich nowej roli. W wyniku badań (często w oparciu o różne kryteria) powstały klasyfikacje (rodzaje) dziadków niegotowych do (prarodzicielstwa) pełnienia roli dziadków. Zdecydowana większość przeprowadzonych badań dotyczyła babć, tylko niektóre tematy odnosiły się do dziadków.

Rosyjscy naukowcy, m.in. Spivakovskaya¹⁷, podkreślała rolę dwóch babć w rodzinie: „babci – ofiary” i „babci – rywala”. Jednak autorzy charakteryzują babcie posiadające tylko małe wnuki, zatem pozostaje poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, jak babcie utrzymują wybrany styl zachowań w rodzinie w przyszłości, gdy wnuki dorastają.

W latach 60. ubiegłego wieku, w Stanach Zjednoczonych, Craig zaproponowała klasyfikację, w której występują następujące typy przodków:

- „formalny” – dziadkowie realizują sztywno ustalone role, które mają do spełnienia w rodzinie, jak również przygotowują do pełnienia ról społecznych wnuków;
- „zastępczy rodzice” – dziadkowie, którzy przyjęli odpowiedzialność i opiekę nad wnukami;

¹⁴ С. Г. Максимова, *Социально-психологические особенности личности позднего возраста*, Изд-во Алт. ун-та, Барнаул 2008, 99с.

¹⁵ И. В. Шаповаленко, *Прародители...*, op. cit., с. 108-120.

¹⁶ И. В. Ковалевич, *Прародители...*, op. cit., 100 с.

¹⁷ А. С. Спиваковская, *Психотерапия...*, op. cit., 464с.

- źródło „mądrości rodzinnych” – osoby starsze, które dostarczają informacji na temat potomków, dziedzictwa kulturowego i rodzinnych korzeni;
- niosący „ładunek żartów” – dziadkowie, którzy aktywnie angażują się w spędzanie wolnego czasu z wnukami;
- „odległy” – dziadkowie rzadko współpracujący z wnukami;
- „harmonijny” – połączenie wielkiego idealnego wyobrażenia o roli babci i silnego zaangażowania w życie wnuków;
- „symboliczny” – wygórowany społeczno-normatywny obraz babci, ale rzeczywiste relacje z wnukami są rzadkie¹⁸.

Rosyjska psycholog Krasnova przedstawia klasyfikację dziadków z uwzględnieniem kryterium wykonywanej przez nich wewnątrzspółnotowej roli. Wyodrębniła następujące typy babć: „normalna (formalna)”, „na uboczu (symboliczna)”, „entuzjastka (z zapalem)” i „daleka”. Krasnova twierdzi, że zachowanie dziadków w stosunku do wnuków zależy przede wszystkim od wieku wnuków, w mniejszym stopniu – od wieku samych babć, ich poziomu wykształcenia, warunków życia czy charakteru więzi rodzinnych¹⁹.

W badaniu zjawiska „prarodzicielstwa” wyodrębniono następujące stadia (etapy):

1. Pierwszy etap odpowiada grupie „młodych babć”. Etap rozpoczyna się dla kobiet w wieku 47-51 lat, gdy w rodzinie pojawia się pierwszy wnuk. Głównie zajmuje się ona obsługą rodziny i wnuków, tj. karmienie, spacer, i innymi sprawami domowymi, pomaga finansowo. Optymalny wiek wdrożenia maksymalnych działań babci to 65 lat, a wiek wnuka do 11 roku życia.

2. Drugi etap następuje po osiągnięciu 10-11 roku życia wnuka (babcia zwykle ma 58-62 lata), tzn., że przechodzi do grupy „starszych babć”. Jeśli w rodzinie jest kilkoro wnuków, babcia pozostaje w grupie „młodych babć” tak długo, dopóki najmłodszy wnuk nie ukończy 10-11 lat. „Starsza babcia” już w mniejszym stopniu przyczynia się do pomocy rodzinie z dorosłymi dziećmi, liczba jej obowiązków wobec wnuków zmniejsza się. Ona jest zainteresowana utrzymaniem tradycji rodzinnych, wartości, i w tym

¹⁸ Г. Крайг, *Психология...*, op. cit., 992с.

¹⁹ О. В. Краснова, *Роль...*, op. cit., с. 89-114.

widzi swoją istotną rolę w rodzinie. Pojawia się nowy rodzaj komunikacji z wnukami, więcej równouprawnienia.

3. Trzeci etap „prarodzicielstwa” rozpoczyna się, gdy wnuki dorastają, prawdopodobnie dorosłe dzieci i wnuki mają obowiązki wobec starszych członków rodziny, którzy zaczynają potrzebować pomocy i opieki z powodu pogorszenia stanu zdrowia. W tym stadium następuje zmiana ról – zmiana równowagi niezależności i autonomii członków rodziny. Jednak większość starszych kobiet nie zgadza się z takim obrotem sprawy i dlatego same „odchodzą” od rodziny, same wolą oddalić się od swoich dzieci i wnuków, twierdząc, że „póki ich jeszcze nogi niosą” poradzą sobie.

Tak więc, dziadkowie zajmują znaczące miejsce w rodzinie swoich dzieci i wnuków, nawet jeśli nie mieszkają z nimi. Wykonują szereg funkcji, sprawują przydzielone role i robią to bardziej lub mniej skutecznie w zależności od świadomości swojego miejsca w rodzinie, osobistej gotowości, akceptacji nowego statusu. Bycie babcią (dziadkiem) – zmienia się w czasie ze względu na dojrzewanie wnuków, zmieniające się warunki kulturowo-historyczne społeczeństwa oraz zmiany tkwiące w starszym człowieku. Status dziadka („prarodzica”) dostaje człowiek w wieku około 45-55 lat (oczywiście istnieją pewne odstępstwa). Wydaje się oczywiste, że człowiek w tym wieku zmienia się w związku z procesem starzenia się.

Współczesne tendencje uczestnictwa dziadków w życiu rodziny

Związek dziadków z wnukami odgrywa ogromną rolę w socjalizacji obu pokoleń. W nowoczesnych rodzinach zazwyczaj kontakty są realizowane w triadzie: babcie i dziadkowie – dzieci – wnuki. Przyczyniły się do tego niektóre czynniki kulturowe i historyczne, które dodają specyficzności procesowi następstw pokoleń, wpływając na rodzinne role na wszystkich poziomach: dziadkowie – rodzice – dzieci – wnuki. Większość młodych rodzin nie jest w stanie zapewnić dziecku normalnej opieki i edukacji.

Naukowcy m.in. Yevgeniy Olegovich Komarovskiy²⁰ opisując przyczyny obecnej tendencji, wymieniają:

- nowoczesna rodzina często nie jest samowystarczalna – młodzi ludzie zawierając związek małżeński nie mogą przeżyć bez pomocy gospodarczo-bytowej i ekonomicznej swoich rodziców;
- młodzi rodzice nie mają doświadczenia w obchodzeniu się z małym dzieckiem, dlatego funkcja wychowawcza rodziny przechodzi na starsze pokolenie;
- proces opieki nad dzieckiem stale wymaga odpowiedzialnych decyzji, a młodzi rodzice często boją je podejmować, wolą zgodzić się z rozwiązaniami proponowanymi przez starsze pokolenie;
- w momencie pojawienia się w rodzinie dzieci, młodzi rodzice często sami dopiero stają się dorosłymi, zainteresowani rozrywką w towarzystwie rówieśników, nie są w stanie zaplanować wspólnego wypoczynku ze swoimi dziećmi.

Nowoczesna tendencja wielopokoleniowości w rodzinie to dość powszechne zjawisko na świecie. Według internetowego dziennika American Family, ta sytuacja będzie z czasem nasilać się, co pozwoli: starszemu pokoleniu przyłączyć się do wychowania dzieci; generacji 50-60-latków zaangażować się w opiekę nad 80-90-latkami z powodu rosnącej długości życia; rodzinom posiadać przedstawicieli 2-3 lub nawet 4 pokoleń.

Powszechnymi czynnikami na świecie, które określają trend zwiększania się liczby pokoleń w rodzinie są:

- brak mieszkań;
- wysoki koszt mieszkania;
- wysokie koszty utrzymania;
- duża liczba samotnych matek żyjących z rodzicami;
- tendencje migracyjne (powracające dorosłe dzieci do rodziców);
- wzrost długości życia – zwiększona potrzeba opieki nad starszymi krewnymi;

²⁰ Е. О. Комаровский, *Здоровье ребенка и здравый смысл его родственников*, Клиником, Харьков 2001, 592с.

- rosnąca liczba dziadków wychowujących dzieci w związku ze śmiercią jednego rodzica, znęcanie się nad dziećmi, porzucenie dzieci, przemoc w rodzinie, ubóstwo.

Współżycie kilku pokoleń, niesie ze sobą wiele pozytywnych aspektów:

- młodzi rodzice mogą czuć się stosunkowo swobodnie: mama może iść do sklepu, zająć się pracami domowymi, a dziecko wysłać na spacer z dziadkiem; babcia może zaopiekować się wnukiem podczas choroby matki;
- młoda matka wychodząc z domu, nie ma potrzeby za każdym razem udzielać porad na temat opieki nad dziećmi – całe życie przebiega na oczach dziadków, a oni są w stanie opiekować się dzieckiem bez wstępnych wskázówek;
- młodzi rodzice mają możliwość urozmaicić swój czas wolny w godzinach wieczornych – mogą zostawić małe dziecko pod opieką swoich rodziców;
- dziadkowie pomagają nawet w tych momentach, kiedy nie mówimy o ukierunkowanej pomocy: po prostu wykonują swoje codzienne czynności, babcia i dziadek ułatwiają życie swoim dzieciom poprzez przygotowywanie jedzenia, drobne naprawy, itp.

Obecnie kilka pokoleń żyjących pod jednym dachem nie jest niczym niezwykłym. Według definicji socjologów wielopokoleniowa rodzina, to typ rodziny, w której żyją razem trzy lub więcej pokoleń, połączonych wspólnym gospodarstwem domowym. Jednakże, jeśli dziadkowie nie żyją pod jednym dachem, a tylko w pewnym stopniu są zaangażowani w interakcje z dziećmi, nadal są wielopokoleniową rodziną w sensie psychologicznym: rozwiązują typowe problemy, troszczą się o środki do życia pod względem wspólnych rodzinnych wartości i interesów.

W rodzinie składającej się z kilku pokoleń powstaje szereg specyficznych problemów. Wśród nich są:

- problemy materialno-bytowe życia codziennego (niskie płace młodych specjalistów i emerytura rodziców nie zawsze zapewnia niezbędną stabilność finansową i ekonomiczną rodziny; niedogodności mieszkaniowe);

- problemy zdrowotne (potrzeba opieki nad seniorami, chorymi członkami rodziny); częstymi chorobami dziecięcymi, niedożywieniem dzieci w niektórych rodzinach; potrzeba przeprowadzenia badań osób starszych z przewlekłymi chorobami; niekorzystny klimat psychologiczny w rodzinie np. nerwice, bezsenność, itp.);
- pedagogiczne i psychologiczne problemy rodziny (naruszenie struktury rodziny i stosunków hierarchii; niewłaściwy podział obowiązków; naruszenie relacji międzypokoleniowych: różnica zdań, różne cechy związane z wiekiem, utrzymanie własnego zdania, niechęć do brania pod uwagę życzeń innych członków rodziny, narzucanie swoich poglądów na temat życia i odrzucenie wartości drugiego pokolenia itd.).

W kontekście powyższych rozważań szczególnego znaczenia nabiera współpraca rodziny z przedszkolem i ze szkołą.

Zakończenie

Zadania szkoły (przedszkola) wymagają zaktualizowania. Swój tego podejścia potrzebuje wzajemne oddziaływanie szkoły i rodziny z uczestnictwem dziadków. Bardzo ważne i przydatne w tym kierunku są prace prowadzone przez nauczycieli. Mają oni okazję pomóc rodzinie wypracować właściwe relacje (zorganizować współpracę) między pokoleniami tak, aby skutecznie wpływać na życie danej rodziny i społeczeństwa w ogóle. Wszelkie działania powinny zmierzać do przygotowania młodego pokolenia do życia.

Bibliografia

1. Амонашвили Ш. А., *Как живете, дети?: пособие для учителя*, Просвещение, Москва 1986.
2. Ермолаева М. В., *Практическая психология старости*, ЭКСМО-Пресс, Москва 2002.
3. Жлоба С. П., *Народная педагогика Полесья (по материалам этнографических исследований)*, БрГУ, Брест 2002.

4. Ковалевич И.В., *Прародители как субъекты взаимодействия школы и семьи*, Брест. гос. ун-т имени А.С. Пушкина БрГУ, Брест 2012.
5. Комаровский Е. О., *Здоровье ребенка и здравый смысл его родственников*, Клиникон, Харьков 2001.
6. Крайг Г., *Психология развития: учебник*, Питер, Санкт-Петербург 2002.
7. Краснова О. В., *Роль бабушки: сравнительный анализ*, „Психология зрелости и старения”, 2000, № 2.
8. Куровская С. Н., *Бабушка и дедушка в семье*, „Планета-семья”, 2004, № 6 (13).
9. Максимова С. Г., *Социально-психологические особенности личности позднего возраста*, Изд-во Алт. ун-та, Барнаул 2008.
10. Mead M., *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, przeł. J. Hołówka, Warszawa 2000.
11. Мид М., *Культура и мир детства: избранные произведения*, Наука, Москва 1988.
12. Панкова Л. М., *Воспитание внуков*, Питер, Санкт-Петербург 1998.
13. Спиваковская А. С., *Психотерапия: игра, детство, семья*, ООО Апрель Пресс; ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, Москва 2000.
14. Ушаков Д. Н., *Большой толковый словарь современного русского языка*, „Альта-принт”, ООО Издательство „Дом. XXI век”, Москва 2008.
15. Шаповаленко И. В., *Прародители (бабушки и дедушки) в системе семейных отношений*, /Психология семейных отношений с основами семейного консультирования; 4-е изд., „Академия”, Москва 2006.